

Od Redakcji

W roku 2023 Wilno obchodzi jubileusz 700-lecia. W 1323 r. wielki książę Giedymin, pisząc do papieża Jana XXII, wymienił nazwę miasta – stolicy swojego państwa, w którym łączył się świat pogański ze światem prawosławnych Rusinów, katolickich rzemieślników oraz kupców pochodzących głównie z krajów niemieckich. Kreślił w ten sposób testament także dla dzisiejszych czasów.

Pracownicy i studenci z Instytutu Historii Sztuki UKSW już od końca lat 90. zeszłego stulecia współpracują z koleżankami i kolegami z Litwy, prowadząc badania, inwentaryzacje i organizując objazdy naukowe. W roku tak ważnej dla naszych sąsiadów uroczystości Instytut Historii Sztuki UKSW, chcąc uczcić dawną drugą stolicę Rzeczypospolitej, poświęca kolejny numer czasopisma „Artifex Novus” Wilnu i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu. Zamieszczone w niniejszym tomie artykuły zarówno polskich, jak i litewskich badaczy oscylują wokół architektury, portretów, ołtarzy, heraldyki oraz źródeł archiwalnych do dziejów sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego. Opowiadają o „Magnetycznej Północy” („Magnetinė šiaurė”) – kraju i jego stolicy, uznawanej za jedno z najpiękniejszych miast Europy. Pod jego urokiem pozostają jednak nie tylko historycy sztuki. Czesław Miłosz widział Wilno „Zawsze w czerwonych piwoniach i późnych bzach, / Pnące się barokowymi wieżami ku niebu” (*W mieście*). Tomas Venclova nazywał je „miastem niesamowicie przyciągającym, wręcz magicznym, a poza tym chaotycznym i dziwacznym”, przytaczając jako najodpowiedniejsze, by je określić „słowo *bizarre*” (*Opisać Wilno*). Kristina Sabaliauskaitė zaś pisała o nim jako o mieście „dziwnego niepokoju”, które jest każdego, kto je kocha, nie należąc do nikogo (*Elegia o wileńskim kasztanowcu*).

Numer 7 czasopisma nieprzypadkowo otwiera artykuł Karola Guttmejera o nieistniejącym kościele pw. św. Anny i św. Barbary, stojącym niegdyś na Dolnym Zamku w Wilnie. Świątynia – nieukończony mauzoleum Zygmunta Augusta i jego żon, wznoszona przez włoskich twórców, jak wykazał autor, odznaczała się europejską klasą i oryginalnością, co potwierdzało wyjątkowy dla władców Rzeczypospolitej status miasta. Z tematyką królewskiego pochówku współbrzmi artykuł Katarzyny Kolendo-Korczak o programie heraldycznym sarkofagu ostatniego z Jagiellonów, w którym mocno zaakcentowano książęcą koronę. Jak twierdzi autorka, stoją za tym istotne treści ideowe. Z problematyką zabudowy Dolnego Zamku wiąże się tekst Birutė Rūty Vitkauskienė, która wieloaspektowo analizuje Dom Horodniczego. Ten niepozorny budynek o szesnastowiecznej metryce został ostatnio poddany szczegółowym badaniom archeologicznym i architektonicznym, a ich wyniki wzbogacone o źródła archiwalne i ikonograficzne autorka publikuje w swoim artykule. Zagadnienie siedzib królewskich podjął także Mikołaj Volkau, który opowiada szczegółowo o Starym Zamku w Grodnie – jego architekturze oraz układzie funkcjonalnym. Oryginalny, bo jedno-wieżowy, kościół Augustianów-Eremitów w Wilnie omawia Zuzanna Rejewska, udatnie sprzeciwiając się dotychczasowym analizom

zabytku, związanego z tzw. szkołą baroku wileńskiego. O nowych atrybucjach Giovanniego Battisty Gisleniego i Wilhelma Richtera pisze ciekawie i erudycyjnie Aleksander Stankiewicz, przywołując sapieżyński pałac w Różanie oraz nagrobek Jana Stanisława Sapiehy w kościele pw. Michała Archanioła w Wilnie. Z kolei Anna Sylwia Czyż dodaje do ugruntowanej wiedzy na temat cmentarza Na Rossie propozycje przedatowania nieistniejących już tamtejszych katakumb. Nowe spojrzenie na twórczość wileńskiej rodziny Januszewiczów, a szczególnie Marcellego – syna Marcina (Marcelego), przedstawia Rūta Janonienė, która precyzuje wiele nieścisłości związanych z *oeuvre* tych artystów. O wileńskich hafciarzach zajmująco opowiada Gabija Surdokaitė-Vitienė.

Niezwykły wzorzec dla głównego ołtarza w kościele Bernardynów w Kownie wskazuje w swoim tekście Maria Kałamajska-Saeed, przywołując frontysepis Johanna Ulricha Krausa z protestanckiej *Historische Bilder-Bibel*, po raz pierwszy wydanej w 1698 r. w Augsburgu. O ołtarzach z dawnej świątyni Bernardynek w Kownie i ich ikonografii traktuje artykuł Aušry Vasiliauskienė. Heraldyczną wycieczkę do podkowieńskiego Pożajścia proponuje Tadeusz Wojciech Lange w artykule omawiającym maltański wątek w dziejach rodu Paców.

Interesujące ustalenia w odniesieniu do innych znaczących litewskich familii przynoszą dwa obszernie teksty poświęcone wizerunkom. O portretach Jana Karola Chodkiewicza traktuje wieloaspektowe studium Tojany Račiūnaitė. Całkowicie nierozpoznany temat Orderu Bożej Opatrzności w kontekście konterfektu pochodzącego ze Żmudzi Franciszka Piłsudskiego przedstawia Agnieszka Skrodzka.

„Artifex Novus” kończą teksty z zakresu badań podstawowych historii sztuki. Czytelnik znajdzie tam sporządzoną przez Aleksandra Stankiewicza edycję inwentarza kaplicy św. Kazimierza przy katedrze wileńskiej z 1653 r. oraz opracowanie autorstwa Kšištofa Tolkačevskiego dotyczące inskrypcji na leżących luzem w podziemiach poddominikańskiego kościoła pw. Świętego Ducha w Wilnie tablicach. O ważnych, nie tylko dla historyków sztuki, źródłach archiwalnych z kręgu kanoników regularnych laterańskich traktuje tekst Iwony Pietrzekiewicz.

Anna Sylwia Czyż
Agnieszka Skrodzka

Numer 7 „Artifex Novus” został objęty patronatem honorowym ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Litewskiej Konstantego Radziwiłła

oraz

chargé d'affaires a.i. Republiki Litewskiej w Rzeczypospolitej Polskiej Audronė Markevičienė